

Późny Kierkegaard (1847-1855)

pod redakcją naukową Marcina Hintza, Edwarda Kasperskiego i Marii Urbańskiej-Bożek

Warszawa-Gdańsk 2016.

I.

Projektowana książka o Kierkegaardzie uwzględnia jego myśl i pisarstwo w okresie 1847-1855, czyli od zakończenia tak zwanej estetycznej twórczości pseudonimowej, uwieńczonej monumentalnym dziełem Johanna Climacusa-Kierkegarda *Zamykające nienaukowe postscriptum* (1846), do przedśmiertnej publicystyki *Chwili* i poprzedzających lub towarzyszących jej pism.

Monografia wieloautorska *Późny Kierkegaard (1847-1855)*, jak wskazuje już sam tytuł, pragnie wyjść poza nieźle dotąd zinterpretowaną pseudonimową twórczość duńskiego autora do roku 1847, podobnie jak też poza powstałe w tym samym okresie inne pisma, w tym różne *Mowy (Taler)*, dziennik (*Journalen*) i liczne notatki (*Papirer*). Obiektem zainteresowania czyni natomiast dorobek pisarski z ostatniego, dziewięcioletniego okresu jego życia, stanowiący swego rodzaju epilog, kodę podsumowującą i zamykającą całość intensywnie przeżywanego życia oraz niezwykłego dorobku pisarskiego, niezmiennie fascynującego swą oryginalnością i odkrywczością.

Planowana publikacja *Późny Kierkegaard (1847-1855)* eksponuje – idąc zresztą w tym względzie za samym Kierkegaardem i jego autointerpretacją – **zwrot religijny** w jego myśli i pisarstwie po roku 1846, kontrastowany przez niego samego w autobiograficznej rozprawie *Punkt widzenia na moją działalność pisarską* z poprzedzającą ów zwrot tak zwaną fazą filozoficzno-estetyczną, wyrażoną w pismach: *O pojęciu ironii*, *Albo-albo*, *Bojaźń i drżenie*, *Pojęcie lęku*, *Powtórzenie*, *Stadia na drodze życia*, *Okruchy filozoficzne* czy *Zamykające nienaukowe postscriptum*, by wymienić tylko ważniejsze teksty.

Zwrot ów przejawiał się w późnym pisarstwie na wiele rozmaitych sposobów, co też bez wątplenia powinno stać się celem i przedmiotem badawczych zainteresowań oraz eksploracji. Wyraził się tedy ów zwrot w programowym przyjęciu przez Kierkegarda postawy i roli „pisarza religijnego” oraz w definicji, iż pisarz religijny to *eo ipso* pisarz polemiczny. Definicja ta znalazła, jak wiemy, jaskrawy i dobitny wyraz w publicystyce *Chwili* i w gwałtownej krytyce kościoła duńskiego pod koniec życia Kierkegarda.

Trzeba jednak zauważyć, że ów zwrot Kierkegarda po roku 1846 przejawiał się raczej, jak wiele wskazuje, w istotnym przeformułowaniu i przewartościowaniu dotychczasowej drogi pisarskiej oraz w zdjęciu estetycznych masek (w rozszyfrowaniu pseudonimów), a nie w bezwzględnej, radykalnej zmianie wspomnianej drogi. W tym sensie problematyka estetyczna, filozoficzna, psychologiczna, teologiczna, literacka lub publicystyczna nie znikła bynajmniej u późnego Kierkegarda, lecz, aczkolwiek niekiedy zredukowana w porównaniu z poprzednimi okresami, nabrała nieco innego niż dotychczas kierunku i sensu, pojawiła się w nowych kontekstach oraz pełniła nieco inne funkcje.

Toteż jednym z zadań projektowanej książki wydaje się refleksja nie tylko nad kierunkiem i sensem wspomnianego zwrotu – to z pewnością wątek ważny, w pewnym sensie kluczowy – lecz także nad „późną” filozofią, teologią, estetyką, poetyką i publicystyką Kierkegarda. Książka *Późny*

Kierkegaard (1813-1855) powinna zatem uwzględniać w tej materii szeroki, metodologicznie i tematycznie zróżnicowany wachlarz propozycji i stanowisk badawczych oraz interpretacji. Wiele zależy tu od propozycji i wnikliwych odczytań tekstów Kierkegaarda. Problematyka późnej działalności Kierkegaarda wydaje się na tyle szeroka, złożona, wieloznaczna i kontrowersyjna, że dopuszcza rozbieżne i sprzeczne wykładnie i oceny.

Proponowane ograniczenie czasowe książki do okresu 1813-1855, warto zauważyć, wynika przede wszystkim z chęci maksymalnego skupienia się na wymienionym okresie – ciągle, jak się wydaje, niedointerpretowanym, zdany na cząstkowe i często doraźne, powierzchowne lub przypadkowe komentarze, a w rezultacie wciąż otwartym na odkrywcze i nowatorskie ujęcia. Ważnym zadaniem planowanej publikacji byłoby w tej sytuacji dążenie do wydobycia tego, co we wspomnianym okresie pozostaje u Kierkegaarda innowacyjne i różne na tle i w stosunku do działalności poprzedzającej.

W tym też rozumieniu przyjęta cezura roku 1813 jest do pewnego stopnia umowna, a nie sztywna i nieprzekraczalna. Zakreślając wyraźnie i jednoznacznie chronologiczne granice i pisarski zakres twórczości Kierkegaarda, nie wyklucza ona na przykład możliwych konfrontacji i porównań czasu 1813-1855 z poprzedzającymi go okresami. Rzuca się bowiem w oczy, że pisarstwo Kierkegaarda charakteryzuje się jako całość – mimo obserwowanej niekiedy arytmii – względną ciągłością i jednością. Potwierdzają to chociażby akceptowane przez Kierkegaarda wznowienia wcześniejszych pism pseudonimowych (na przykład wznowienie w 1813 roku wydania *Albo-albo* opublikowanego pierwotnie w 1808 roku). Zadaniem projektowanej publikacji byłoby w tych okolicznościach zarysowanie, choćby tylko wstępne, specyfiki, wewnętrznej struktury oraz ideowego i tekstowego zróżnicowania wyróżnionego okresu. Ważne byłoby także odsłonięcie jego wewnętrznej dynamiki problemowej i ustalenie kolejnych faz zagęszczającej się atmosfery krytycznej.

II.

Różnorodny kształt pisarstwa Kierkegaarda w okresie 1813-1855 skłania do wskazania węzłowych tekstów oraz zagadnień, które czy to mogłyby, czy też nawet powinny stać się przedmiotem analiz oraz interpretacji, zapewniających publikacji względną spójność i merytoryczną istotność, a jednocześnie przeciwdziałających nadmiernemu rozproszeniu książki i obecności tekstów odbiegających od jej poznawczych założeń i zadań.

Na pierwszy plan wysuwają się tutaj trzy znaczące, obszerne pisma powstałe w latach 1813-1855. Należą do nich w pierwszym rzędzie:

- *Uczynki miłości (Kjerlighedens Gjerninger. Nogle christelige Overveielser i Talers Form, 1813)*, które wzbudziły w ostatnim czasie szerokie zainteresowanie i gorące dyskusje wśród zachodnich kierkegaardologów; dalej, traktowane niekiedy zdawkowo
- *Mowy chrześcijańskie (Christelige Taler, 1813)*, prezentujące tyleż interesującą, ile sporną w oczach naszej własnej współczesności ascetyczną koncepcję chrześcijaństwa; a wreszcie nie publikowany za życia
- *Raport Punkt widzenia na moją działalność pisarską (Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed. En ligefrem Meddelelse, Rapport til Historien, 1813)*, dający autobiograficzną, wykładnię dotychczasowej twórczości duńskiego autora, zdradzający, czym i w jaki sposób chciałby on zapisać się w historii.

Wspomniane trzy tytuły dotyczyły na pierwszy rzut oka zupełnie odmiennych zagadnień: refleksji nad różnymi rodzajami miłości, w szczególności porównania miłości bliźniego pojmowanej radykalnie na sposób chrześcijański („kochaj bliźniego swego jak siebie samego”) z różnymi formami miłości i przyjaźni praktykowanych na sposób świecki, innymi słowami, na sposób romantyczny lub mieszczański (*Uczynki miłości*); dalej, wyróżników autentycznej, „uduchowionej” postawy chrześcijańskiej w konfrontacji z „pogańską” współczesnością (*Mowy chrześcijańskie*); wreszcie próby przekonania czytelnika o niezmiennie religijnej postawie autora dwuznacznych niekiedy pseudonimowych pism estetycznych (przykłady: *Diapsalmata*, *Dziennik uwodziciela*, *Powtórzenie*) od samego początku twórczości aż do chwili pisania *Raportu (Punkt widzenia)*. Łączyło jednakże te na pozór rozstrzelone dociekania pragnienie poznania głębszego sensu wiary i rzeczywiście chrześcijańskiego sposobu jej praktykowania, a także dążenie do sprecyzowania i rozgraniczenia religijności ewangelicznej od jej form pozornych i zdegradowanych.

Trudno wyobrazić sobie publikację o późnym Kierkegaardzie, która nie ustosunkowałaby się w tym czy innym stopniu i zakresie do dwóch pism powstałych w okresie 1849-1850, sygnowanych podwójnie: znaczącym, autorskim pseudonimem Anti-Climacus oraz nazwiskiem S. Kierkegarda w roli wydawcy. Rzeczą dotyczy mianowicie rozprawy:

- *Choroba na śmierć (Sygdommen til Døden. En christelig psykologisk Udvikling til Opvækkelse, 1849)* oraz
- *Wprawianie się w chrześcijaństwo (Indøvelse i Christendom, 1850)*.

Pierwsza z nich – *Choroba na śmierć* – stanowiła *de facto* krytyczną monografię rozpaczy, stanowiącą według Anti-Climacusa-Kierkegarda plagę i duchowe kalectwo „najnowszych czasów”. Rozprawa dawała w efekcie szczegółowy przegląd jej różnorodnych przejawów i form ujmując między innymi rozpacz jako rodzaj grzechu. Ale rozprawa wprowadzała również pochodnie szereg doniosłych zagadnień filozoficznych, teologicznych, antropologicznych i psychologicznych. Należały do nich koncepcja człowieka, pojęcie jaźni i świadomości, kategorie możliwości i konieczności, skończoności i nieskończoności, determinizmu i fatalizmu, kondycji doczesnej (ziemskiej, światowej) i wieczności, podmiotowe warunki zdrowia i choroby ducha itd.

Z kolei drugie dzieło Anti-Climacusa-Kierkegarda – *Wprawianie się w chrześcijaństwo* – prezentowało w emocjonalnej, namiętnej stylistyce dialektyczną i radykalną wykładnię chrystianizmu. Koncentrowało się ono na paradoksalnym i „niemożliwym” – wykraczającym poza rozum i zmysłową percepcję zjawisk – połączeniu w postaci Chrystusa cech boskości (absolutu) i człowieczeństwa, w tym wypadku znamion boskiej wszechmocy i zwykłego, konkretnego, biograficznie wymiernego i rozpoznawalnego pojedynczego człowieka. Podobnie jak w *Chorobie na śmierć*, kolejne pismo Anti-Climacusa-Kierkegarda demonstrowało rozległą panoramę zagadnień pochodnych. Rozważało prowokujące pytania typu „czy na podstawie historii można się czegoś dowiedzieć o Chrystusie?”, „czy na gruncie nauki historii może dowieść, że Chrystus był Bogiem?”, „czy nauka Chrystusa jest ważniejsza niż jego życie” i wiele innych tego typu zagadnień.

We *Wprawianiu się w chrześcijaństwo* uderzało czytelnika niewątpliwie to, że Kierkegaard wprowadzał, wyjaśniał, interpretował i reinterpretował liczne kategorie, które nierzadko pojawiały się już wcześniej, lecz w perspektywie zwrotu religijnego 1847-1855 przybierały częstokroć nowe, zaskakujące i odkrywcze znaczenie. Można by tu wymienić pojęcie i zjawisko wiary w radykalnym ujęciu, „zgorzenia (*forargelse*)”, znaku, znaku sprzeczności, *incognito*, komunikacji bezpośredniej i

pośredniej, podwojenia, jaźni, wolności, prawdy, życia, królestwa ziemskiego i Bożego, porównania kościoła triumfującego i wojującego, historii, skrytej wewnętrżności, sytuacji próby, świeckiej oraz religijnej retoryki. Godne zastanowienia i ewentualnej interpretacji byłyby tu analogie i różnice między dyskursami Anti-Climacusa z *Choroby na śmierć* i Anti-Climacus z *Wprawiania się w chrześcijaństwo*, a także figury Anti-Climacusa jako wyraziciela późnego Kierkegarda oraz Climacusa jako reprezentanta estetycznej twórczości pseudonimowej, występującego, rzecz znamienna, w *Zamykającym nienaukowym postscriptum* w prześmiewczej masce humorysty.

Wspomniane teksty książkowe, rzecz jasna, nie wyczerpują bogatego repertuaru pisarskiego późnego Kierkegarda. Należą do niego między innymi liczne tak zwane pisma mniejsze typu:

- *O różnicy między geniuszem a apostołem (Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel, 1849)*,
- *Lilie polne i ptaki niebieskie. Trzy pobożne mowy (Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler, 1849)*,
- *Dla zgłębienia samej siebie, polecane współczesności (Til Selvprøvelse, Samtiden anbefalet, 1851)*,
- *Osądź sam! Dla zgłębienia samej siebie polecane współczesności. Rzut drugi (Dømmer Selv! Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet. Anden Række, powst. 1851-1852)*, a także liczne inne teksty.

Wiele z nich – by wymienić tylko rozprawkę *O różnicy między geniuszem a apostołem* – daje wgląd w charakterystyczny dla Kierkegarda styk filozofii, teologii i literatury.

W ostatniej fazie pisarstwa Kierkegarda na pierwszy plan wysuwa się publicystyczny kompleks pism polemicznych, które zawierają krytykę wyższego duchowieństwa oraz praktyk kościoła duńskiego. Mieszczą się w tym kompleksie między innymi liczne artykuły publikowane w gazecie „Fødrelandet” (1854-1855), numery wydawanego przez Kierkegarda własnym sumptem antykościelnego pisma „Chwila” („Øjeblikket”, 1855), a także kilka pomniejszych pism, korespondujących ze wspomnianą krytyką kościoła duńskiego i na różne sposoby uzasadniających ją religijnie i teologicznie.

Wszystkie przywołane tu pisma i zagadnienia pretendują w tym czy innym stopniu do tego, by zasłużyć na analizę, komentarz lub wzmiankę w publikacji poświęconej okresowi 1847-1855 w biografii i pisarstwie Kierkegarda. Nie zamyka to zresztą drogi dla podejmowania innych zagadnień, których tu nie uwzględniono. Projekt niniejszy oferuje zatem jedynie pewien wybiórczy i dyskusyjny z natury rzeczy układ odniesienia, który, jak wolno sądzić, pozwala ustosunkować się do złożonej i często spornej problematyki wyróżnionego okresu, ewentualnie uzupełnić ją, rozwinąć, uściślić lub uwyraźnić, zwłaszcza że odrębność tego okresu nie zawsze bywa zauważana, doceniana i poznawczo zgłębiana. O ile na przykład ataki Kierkegarda na stan duńskiego kościoła wydają się dzisiaj raczej historycznie przebrzmiałe, to niewątpliwie w późnym pisarstwie duńskiego myśliciela zawiera się nadal inspirująca, oryginalna i doniosła problematyka filozoficzna, antropologiczna, psychologiczna, literacka i teologiczna, której nie powinniśmy przeoczyć lub zlekceważyć i którą w wielu aspektach warto przyswoić także naszej własnej epoce.

oprac. prof. dr hab. E. Kasperski

Warszawa, 23.10.2015

III.

Wymagania formalne

Redakcja zwraca się z prośbą do Autorów o uwzględnienie poniższych wskazówek, dotyczących sposobu przygotowania tekstów, ich przesyłania i stosowania procedur wydawniczych:

1. Artykuł może być napisany w języku polskim, angielskim lub niemieckim.
2. Artykuł jest publikacją samodzielną i dotąd nie był publikowany.
3. Do tekstu artykułu muszą być dołączone:
 - a. abstrakty w języku angielskim o długości pół strony A4,
 - b. zestawienie słów kluczowych (key-words) oraz, w przypadku polskojęzycznych tekstów, tytuł w wersji angielskiej.
 - c. informacja o autorze (miejsce pracy, afiliacja, uprawiana dziedzina nauki, wybrane publikacje, biogram nie może przekroczyć 350 znaków).
4. Teksty artykułów prosimy dostarczać w formie elektronicznej (preferowany zapis plików w formatach: .doc, .docx, .rtf). Czcionka Times New Roman, rozmiar 12, w przypisach 10. Artykuły nie powinny być krótsze niż 0,5 arkusza wydawniczego (20 tys. znaków) oraz przekraczać 1,5 arkusza wydawniczego (60 tys. znaków) wraz z przypisami.
5. Redaktorzy zastrzegają sobie prawo do adiustacji, skracania tekstów oraz zmiany tytułów i śródtytułów.
6. Autor ma obowiązek przeprowadzenia dokładnej korekty i zwrócenia jej w określonym przez Redakcję czasie.

NOTACJA PRZYPISÓW

1. Cudzysłów należy stosować do cytatów i tytułów czasopism, tytuły książek i artykułów należy zapisywać kursywą. Cytowane tytuły należy umieszczać w przypisach dolnych o numeracji ciągłej w pełnym zapisie bibliograficznym: Imię, Nazwisko, Tytuł dzieła, Wydawnictwo, Miejsce i rok wydania, numery stron, do których się odsyła. Z powodu zastosowanego systemu zapisu nie przewidujemy publikowania wyodrębnionych bibliografii artykułów.
2. Przy kolejnym przywołaniu stosuje się skróty: tamże, Tenże, dz. cyt.

Przykłady:

- a) dz. cyt., gdy praca już była cytowana; np.: S. Kierkegaard, *Chwila*, dz.cyt., s. 36.
- b) Tenże, gdy praca jest tego samego autora, który został właśnie wymieniony, np.: S. Kierkegaard, *Estetyczna wartość małżeństwa* w: Tenże, *Albo-albo*, t. II, tłum. Karol Toeplitz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 100 .

- c) Tamże, gdy przypis odwołuje się do pracy cytowanej w poprzednim przypisie, np.: tamże, s. 38.

ZASADY KWALIFIKACJI TEKSTÓW DO DRUKU

1. Teksty na wstępnym etapie podlegają ocenie członków Redakcji.
2. Teksty pozytywnie ocenione przez członków Redakcji zostają w formie anonimowej przesłane do recenzentów.
3. Redaktorzy monografii po opiniach recenzentów podejmuje decyzję o kwalifikacji tekstu do druku.
4. Autor, jeśli tekst jest zakwalifikowany do druku warunkowo, ma obowiązek uwzględnić uwagi i sugestie recenzentów.
5. Recenzenci pozostają anonimowi i mają prawo zastrzec treść recenzji do wiadomości Redaktorów.
6. Autorzy składają oświadczenie o prawach do tekstu oraz o niestosowaniu ghostwriting.

Teksty prosimy przysyłać na adres mariaurbanskabozek@gmail.com do dnia 30 czerwca 2016 r.

oprac. ks. bp dr hab. Marcin Hintz prof. ChAT, dr Maria Urbańska-Bożek,

Sopot, 23.10.2015 r.